

THE DIARISTIC DISCOURSE OF ALICE VOINESCU

Ioana Bud

Phd Student, Technical University of Cluj-Napoca - Baia Mare Northern University
Center

*Abstract:*The present article centered on the writing of the self is oriented towards an interpretative reading of an interwar period, of a great variety of themes and writings. Confessional literature in general, as well as feminine literature, are areas of current research. Eugen Simion thinks that no one is going to write diaries if he does not have a consciousness of his personality and if he does not want to leave a trace of his existence in history. In my article I intended to reconstitute the diagram of the diarist's ideas and to point out the approach of the intimate confession to be exhaustive. Analyzing the evolution of the diaristic genre in the space of Romanian culture, we noted that the interwar period is the one that brings a significant change in the literary field in Romania, raising the Romanian writing to the value of the European one. We have also noticed that we can now talk about the rise of women in a space usually reserved for men.

Keywords: confession, diary, intellectual evasion, narcissism, introspection.

Jurnalul lui Alice Voinescu sau „viața mea...o eroare de tipar”¹
„Îmi e silă de mine, muiere fără rost!”²

Alice Steriadi se naște în anul 1855 la Turnu-Severin, într-o familie de cărturari: tatăl era avocat, doctor în drept la Paris. Urmează școala primară și liceul la Trnu-Severin, iar în 1908 termină Facultatea de Litere și Filosofie din București. În 1913 susține doctoratul la Sorbona, cu teza: *L'interprétation de la doctrine de Kant par l'école de Marburg. Etude sur l'idéalisme critique*. Întorcându-se în țară, se căsătorește cu avocatul Stelian Voinescu, cel pe care în *Jurnal* îl va numi Stello, sau Stelu.

Profesor de estetică și istorie a teatrului la Conservatorul Regal de Muzică și Artă Dramatică din București, începând cu anul 1922, Alice Voinescu desfășoară o bogată activitate culturală, fiind invitată la acele vestite decade de la Pontigny, Franța, organizate de Paul Desjardins, unde se întâlnea cu mari personalități ale Europei: Malraux, Roger Martin du Gard, Gide, François Mauriac, Ernest Robert Curtius etc.

Are o bogată activitate profesională: colaborează cu remarcabile contribuții la *Istoria filosofiei moderne*, III, publică volumul *Eschil*, la Editura Fundațiilor Regale, sau *Aspecte din teatrul contemporan*. Dintre cărțile sale de estetică, filosofie sau teatrologie, amintim: *L'interprétation de la doctrine de Kant par l'école de Marburg: étude sur l'idéalisme critique* (1913), *Montaigne. Omul și opera* (1936), *Întâlnire cu eroi din literatură și teatru* (1983), *Scrisori către fiul și fiica mea* (1994), *Jurnal* (1997), iar printre traduceri realizate, *Michael Kohlhaas* de Heinrich von Kleist și *Nuvele* de Thomas Mann (1960).

Datorită atitudinii luate față de abdicarea forțată a regelui, Alice Voinescu este pensionată în 1948 și declară: „O țară care își reneagă trecutul, nu are viitor”. Va mai avea de suferit de pe urma acestei atitudini și în 1951, în preajma Sfințelor Paști, este închisă, pentru

¹Alice Voinescu, *Jurnal*, București, Editura Albatros, 1997, p.82.

²*Idem*, p. 281.

o perioadă de un an și șapte luni, urmată de detenția la domiciliu (satul Costești, lângă Târgu Frumos). Se stinge din viață în noaptea de 3 spre 4 iunie 1961.

Jurnalul lui Alice Voinescu este unul voluminos, întinzându-se pe o perioadă de 32 de ani: din 1929, până în 1961, însumând 32 de caiete. Alice Voinescu a fost o personalitate de prim rang a culturii române: licența și-a dat-o cu marele critic literar Titu Maiorescu, pe urmă, a studiat filosofia la Marburg (o școală neokantiană, preocupată, în special de presupuzițiile științelor naturii), iar în 1913 susține teza de doctorat la Sorbona. *Jurnalul* a apărut postum, în 1997, sub îngrijirea Mariei Ana Murnu, cu o prefată de Alexandru Paleologu. „Este o operă de sertar scrisă în vremuri grele și în circumstanțe intime extrem de dificile.”³

Maria Ana Murnu, cea care a editat *jurnalul* lui Alice Voinescu, mărturisește următorul lucru: „Editarea acestui roman, aflat în manuscris, a fost dificilă deoarece nesiguranța vieții materiale, boala, detenția, nu i-au dat autoarei răgazul să-l revadă.”⁴ Inițial notele realizate de Alice Voinescu au purtat titlul *Jurnalul meu*, accentul fiind pus pe latura subiectivă a scriiturii taciturne. Editorii au optat, însă pentru o versiune ușor modificată. Deși, în general, textul integral al mărturisirilor este valorificat, editoarea mărturisește că a omis în mod deliberat o parte din caietul al șaselea și unul nenumărat. Acestea conțin notițe de la Pontigny, un material „care se poate transforma într-o *Addenda* a *jurnalului*”, după cum mărturisește criticul literar Gheorghe Glodeanu⁵.

Alice Voinescu începe să scrie în *jurnal* la vârsta de 44 de ani, nu dintr-un imbold interior sau ca o urgență, ori nevoie de a se descărca scriptic, ci ca urmare a unui sfat prietenesc, făcând o radiografie acidă a societății timpului său. În nota introductivă a *Jurnalului*, Maria Ana Murnu remarcă următoarele: „În 1929 Alice Voinescu își începe *Jurnalul*. Nu mai e nici la vârsta primelor expansiuni care se închid pudic între scoarțele unui caiet, nici la cea a întrebărilor fundamentale ale unei conștiințe care caută să-și găsească locul în complexitatea unei existențe. La data aceea își câștigase un deosebit prestigiu.”⁶

Confesiunea diaristică se deschide cu o meditație pe tema însemnărilor zilnice. Începe cu un argument deosebit de interesant pentru poetica *jurnalului* și sparge tiparele diarismului, deoarece stabilește destinatarul confesiunilor ei încă de la început: „Voi scrie de azi *jurnalul*, voi scrie tot ce trăiesc intim, tot rezidul spiritual ce-mi lasă viața și- fiindcă niciodată nu am făcut nimic fără dragoste, nimic cu folos zic- știam că și această hotărâre nu o voi putea realiza consecvent decât dedicând-o cuiva.”⁷

Programul diaristic se consemnează chiar de la început, diarista subliniind necesitatea de a dedica *jurnalul* cuiva, un prim destinatar: Maricica (nepoata preferată a autoarei, fiica surorii Valéry), iar scrierea taciturnă are în aceste condiții valoare pedagogică, de îndreptar moral pentru adolescența în derivă. Identificăm alte trei persoane, prietene ale autoarei, potențiali lectori ai *jurnalului*: Lala (Lala Romalo), Flo (Florica Rarincescu) și Mad (Madeleine Cancicov): „Îl veți citi tu și Lala și Flo și Mad, poate îl veți citi și altora care m-au cunoscut așa cum sunt și care vor avea nevoie de o experiență pentru a se descurca în unele momente grele din viață.”⁸ Autoarea se adresează direct acestor patru personaje, iar în cadrul

³Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim, vol. III, Diarismul românesc*, București, Ed. Univers enciclopedic, 2001, p. 302.

⁴Maria Ana Murnu, *Notă asupra ediției*, p. XVIII.

⁵Gheorghe Glodeanu, *Narcis și oglinda fermecată. Metamorfozele jurnalului intim în literatura română*, Iași, Ed. Tipo Moldova, 2012, p. 239.

⁶*Idem*, p. XIII.

⁷Alice Voinescu, *Jurnal*, București, Ed. ALBATROS, 1997, p. 1.

⁸*Idem*, p. 1.

aceleiași însemnări (28 septembrie 1929), mai numește un lecor-pe Mimy (Maria Spandonidi, prietenă foarte apropiată a lui Alice Voinescu). Trebuie să remarc faptul că unul din aceste patru personaje, potențiali lectori ai jurnalului, cunoștea intenția autoarei, deoarece ea (Lala Romalo, prietena din timpul studiilor de la Paris), „mi-a cumpărat acest caiet și, cu ochii ei frumoși și adânci, m-a rugat să-l scriu.” Jurnalul de criză va fi dublat, astfel, de jurnalul de existență. Toți acești destinatari vor avea acces la conținuturile secrete abia după moartea autoarei.

Ramona Demarcsek remarca: „Însă personajul de departe cel mai important din punct de vedere al destinării rămâne, fără îndoială, soțul scriitoarei, Stelian Voinescu (*Stelo, Stello*).”⁹ Mare om de cultură, Alice Voinescu încearcă să respecte încă de la început principiile jurnalului intim („Am închis repede caietul alaltăieri-căst le prix de la sincerité parfaite”¹⁰), din dorința de a-și justifica demersul scriitoricesc. Însă diarista nu maifestă un interes special față de condiția genului autobiografic. Reflecțiile sale referitoare la o poetică a jurnalului nu depășesc părerile referitoare la utilitatea sau inutilitatea ținerii unui jurnal.

Moartea avocatului Stello Voinescu („călăul”, „cel mai nedrept om pe care l-am întâlnit în viața mea”, „pui mic”, „puiul mamei drag”, „Stelule dragă”) declanșează adevărate mutații intime, ușor decelabile la nivelul scriiturii diaristice. O dată cu moartea soțului ei, apare și o modificare de percepție a dimensiunii culturale, care nu mai este interpretată ca necesitate vitală, ci ca o opțiune. Comunicarea cu cel dispărut capătă o notă mistică. După ce cauza eșecului matrimonial dispăre, diarista are puterea să-și recreeze paradisul pierdut și acest lucru îl face scriptic.

Frustrarea maritală este înlocuită de o autoculpabilizare ferventă: „Simt că mă nevrez...Sunt tristă, sunt bolnavă în suflet. Eu am fost născută tristă.”¹¹ (12 iulie 1941). Diarista se adresează unui destinatar dispărut (decedat), acesta fiind luat drept unic confident. Jurnalul devine așadar un RECVIEM, întreg jurnalul devenind o corespondență conștiințioasă cu soțul dispărut. Așa cum remarca Eugen Simion, textul acumulează istorii de demult, întâmplări trăite împreună cu Stello, existând o simultaneitate în discursul confesiv, între scriitură și amintirea faptelor trăite: „Erai copilul meu și eu eram fetița ta de la Marburg. (17 octombrie, 1941)”¹² Diarista își amintește aici cum o alintă Stello la începuturile prieteniei lor, pe când Alice Voinescu audia cursuri de filosofie la Marburg, în Germania. Se observă faptul că există un decalaj între actul de a scrie și evenimentul care se oferă scriiturii, fără a exista o simultaneitate perfectă între timpul trăirii și cel al scriiturii.

Infernul conjugal de odinioară se transformă într-un adevărat paradis pierdut sub imperiul amintirii. În 10 octombrie 1940, Alice Voinescu vorbește pentru prima oară elogios la adresa soțului dispărut, jurnalul transformându-se într-un dialog continuu cu cel mort. Criticul literar Gheorghe Glodeanu remarca: „Jurnalul ca modalitate de dialog cu o ființă apropiată (chiar dacă aceasta este absentă) reprezintă o formă inedită a însemnărilor zilnice.”¹³ Este o schimbare de roluri pe care nu am mai întâlnit-o în literatura confesivă. Alice Voinescu își reanalizează trecutul și uită de escapadele soțului, dar se învinovățește pe sine pentru ele: „Dragul meu, iartă-mă pentru tot ce ți-am spus în supărare, pentru încăpățânarea unei false purități care crea orgoliu drăcesc și pe care acum îl ispășesc din setea de tine...”¹⁴

⁹Ramona Demarcsek, *Poetica jurnalului intim*, ed. cit., p. 225.

¹⁰Alice Voinescu, *Jurnal*, Editura Albatros, București, p.2.

¹¹*Idem*, p. 248.

¹²*Idem*, p. 293.

¹³Gheorghe Glodeanu, *op. cit.*, p. 247.

¹⁴Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 206.

Regretă că nu poate începe acest „caiet” cu o explozie de bucurie, așa cum ar fi făcut-o dacă era în Franța, deoarece la Pontigny a resințit mereu o împlinire sufletească, pe care, însă, nu o poate pune pe hârtie. Întâlnirile de la Pontigny, din inima Franței, o vor determina pe Alice Voinescu să țină acest Jurnal. Aici va cunoaște importante personalități ale culturii europene, precum profesorul Paul Desjardins, F.Mauriac, Roger Martin du Gard, Charles du Bos, va sta în preajma unui mare diarist european, André Gide. Tocmai de aceea, pe prima pagină a jurnalului, 28 septembrie 1929, diarista consemnează mirarea lui Roger Martin du Gard, care află, în cursul unei conversații din acea vară, că nu ține un jurnal: „Era la Pontigny, nu mai știu cu ce prilej, la masă R.M.du Gard s-a mirat muștrător că nu-mi țin jurnalul...voi scrie de azi jurnalul, voi scrie tot ce trăiesc intim, tot reziduul spiritual ce-mi lasă viața.”¹⁵

Viața Alicei Voinescu se construiește pe două coordonate majore: iubirea de oameni și de adevăr, întreaga sa existență fiind o răfuială patetică cu ea însăși și, indirect, cu întreaga societate românească dezbinată de comunism. Are o bătrânețe dramatică, trăită la fel de o întreagă generație de intelectuali români. Mărturisește că trăiește într-un timp primejdios, motiv pentru care mizează tot mai mult pe înțelepciunea vârstei. O dată cu regimul comunist s-a instaurat domnia fricii, iar lucrurile se desacralizează treptat, de exemplu, va petrece o zi de Paște fără ouă roșii.

Alice Voinescu își întrerupe însemnările pentru o perioadă destul de lungă, cuprinsă între 17 aprilie și 17 noiembrie 1952, datorită celor 19 luni petrecute în închisoare. Diarista a fost arestată în 25 aprilie și dusă apoi la Jilava, pe urmă la penitenciarul Ghencea. După această experiență traumatizantă se consideră bătrână și înfrântă. Primește domiciliu obligatoriu la Costești și trebuie să se prezinte periodic la Miliție. Problemele de sănătate se agravează, se simte singură, părăsită și bântuită de gândul sinuciderii. În 11 ianuarie 1954 primește ordinul de eliberare și se poate întoarce în capitală. „Dragule, nu am mai scris, fiindcă ce trăiesc este minor.”(3 aprilie 1955)¹⁶ Din această frază concluzionăm că însemnările zilnice nu reprezintă decât o modalitate de a consemna efemerul, neînsemnatul, iar evenimentele importante trec pe lângă ea, dar nu i se par a fi demne de consemnat. Cu toate acestea, în data de 9 februarie 1956, promite următorul lucru: „Dragule, azi mi-am făgăduit să scriu zilnic aci impresii, fapte, evenimente, gânduri.”¹⁷ Cu toate acestea, scrie tot mai rar, datorită faptului că ce se întâmplă în jurul ei i se pare lipsit de interes. Însemnările încep să dobândească un pronunțat caracter testamentar pe măsură ce se apropie de sfârșitul vieții. „Dragul meu, aproape două luni de când n-am mai scris. De ce? Firește, nu din lipsă de tim. Mai degrabă sentimentul inutilității acestei reculegeri pe hârtie, căci cu tine stau de vorbă zilnic, mereu. În fond, a scrie jurnalul înseamnă a voi să-ți rămână gândul și pentru ceilalți, atunci când tu nu mai ești.”¹⁸ Speră să poată muri fără frică și, în chip testamentar, își lasă jurnalul Marianeii Ana Murnu și Maricichii: „Adevărat, am împlinit 76 de ani! Ce vârstă! Altădată spuneam că e prea mult...Încerc să mă obișnuiesc cu altă imagine a morții, încerc să mi-o formz după făgăduințele lui Cristos însuși. Nu chiar că mi-ar fi frică, deloc...Frica de un dincolo dureros? Sper să pot face trecerea cu seninătate și fără suferință fizică!”¹⁹

¹⁵Idem, p. 1.

¹⁶Ibidem, p. 717.

¹⁷Idem, p.26.

¹⁸Idem, p. 803.

¹⁹Idem, p. 839.

Diarista consemnează în jurnalul ei pentru ultima dată în 30 mai 1961, când starea ei de sănătate se înrăutățește, iar sentimentul stingerii irevocabile pune stăpânire pe ea: „Dragoste, merge tot mai prost...Respirația mă chinuie...Vă iubesc pe toți, ajutați-mă!”²⁰

Sinceritatea totală sau mărturisirea imposibilului, topos esențial al confesiunii diaristice

Chiar de la începutul jurnalului, diarista subliniază ideea că acesta va fi citi numai după moartea ei: „Cum nu veți citi aceste rânduri decât când nu voi mai fi eu, pot să-mi permit o sinceritate pe care, oricum aș vrea-o, n-aș putea s-o ajung știind că veți citi jurnalul acesta fiind eu în viață.”²¹ Deducem din aceste rânduri că clauza sincerității este condiționată de cea a secretului absolut. Eugen Simion remarca că aceste este o relație pe care o găsim în mai toate jurnalele intime.

Dincolo de preocuparea pentru autenticitate, chestiune existențială, nu doar ocurență a scriiturii intime, un topos esențial al jurnalului este sinceritatea, ca prezentare nefalsificată de sine. Alice Voinescu mărturisește: „Trec luni și nu mai scriu nimic aici. Am impresia câteodată că mă deformează involuntar în acest caiet, tocmai când am impresia că sunt mai sinceră. E posibilă o mărturie în vorbe care să nu fie un dans în fața oglinzii?”(24 mai 1929)²²

În 15 august 1933, aflată într-o vizită la Timișoara, Alice Voinescu mărturisește faptul că a făcut o vizită prostituatelor, lucru șocant pentru o vestită profesoară de filosofie. „Vizită la prostituate- sentimentul adânc suferit și trăit, de nedreptate socială, miă fără sfârșit pentru aceste victime ale unei mentalități omenești devenită o a doua natură.”²³ Diarista mărturisește aceste lucruri, în ciuda faptului că ea ar putea fi condamnată de morala comună. Trebuie să remarcăm faptul că nici Alice Voinescu, nici Jeni Acterian nu și-au propus, în mod pragmatic, să definească specia sau să-i descrie regulile ei. Ambele, însă, au identificat unele trăsături definitorii ale jurnalului, cum ar fi, de exemplu, sinceritatea: „Alice Voinescu încearcă încă de la început să respecte principiile jurnalului intim...pe care nu le stabilește cu intenția concretă a unui critic literar de a defini specia, ci le impune ca justificare a demersului său scriitoricesc.”²⁴ Chiar de la începutul scrierii diaristice, își propune să spună tot, să fie sinceră și să ascundă caietele de ochii cititorilor, cel puțin atâta timp cât mai trăiește.

Paginile zăugăvesc o experiență de viață, reflectând modul în care Alice Voinescu a reacționat în diverse etape ale vieții sale zbuciumate și nu mai puțin dureroase, aș putea spune, deoarece a fost o femeie extrem de deșteaptă, dar neîmplinită sufletește: un soț care o înșela permanent și lipsa copiilor. Își propune să-și asume o autenticitate absolută, căci nu a gândit și nu a comis lucruri imposibil de mărturisit. În momentul în care Stello descoperă jurnalul, el dorește să-i cunoască conținutul, fapt ce o determină pe diaristă să-și cenzureze informațiile. Tocmai de aceea limba confesiunii se schimbă uneori, confesiunile în limba română alternând cu cele în limba franceză: „Pentru asta îi dau și pacea că-l iubesc ca bărbat când de ani nu mai contează decât copilul ce văd în el. Comme je voudrais ressentir cet émoi sans réserve dans les bras d'un homme aimé auquel on puisse se confier. Je ne l'ai jamais eu,

²⁰Idem, p. 842.

²¹Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 1.

²²Idem, p.732.

²³Idem, p. 72.

²⁴Ramona Demarcsek, *Poetica jurnalului intim, op. cit.*, p. 226.

meme aux moments de grand amour pour lui, je n'ai jamais eu confiance en lui autrement qu'en un enfant non mûre." (27 decembrie 1929)²⁵

Retragerea în lumea spiritului rerezintă o compensație pentru supărările cauzate de soțul infidel. De exemplu, o bucură nespus o scrisoare primită de la Roger Martin du Gard, sau clipele pe care le petrece alături de marele teoretician al jurnalului intim André Gide o fac să uite de toate frustrările din România. Cursurile o fac să renască, munca la Conservator o înviorează. Scrisoarea de la profesorul universitar Paul Desjardins, inițiatorul deadelor de la Pontigny, o face nespus de ferictă și uită pentru puțin de falsitatea vieții cotidiene și de căsnicia ei ratată.

După moartea soțului, își va găsi adevărata identitate prin apropierea de Dumnezeu. Vede în dragostea pentru Dumnezeu o modalitate de emancipare: „singurul mijloc de salvare din Eul cel mic, meschin, fricos, încătușat”. Credința o ajută să treacă peste momentele dificile, mai ales după moartea soțului: „Grea e viața! Dar cu Tine, Doamne Iisuse Hristoase, se ușurează!”. Cu toate acestea, după izbucnirea războiului o face să se îndoiască de faptul că Divinitatea nu oprește cataclismele care au cuprins întreaga Europă.

O altă modalitate de salvare, pe lângă credință, o găsește în artă și în marile sale repere spirituale: Roger Martin du Gard și André Gide.

Apare în jurnal, ca o reminiscență eminesciană, antiteza trecut-prezent. De exemplu, în data de 9 mai 1938, Alice Voinescu vorbește cu tristețe de dispariția lui Octavia Goga, cu care dispare „o generație care visa și înfăptuia”. Contemporanii i se par meschini, lipsiți de valoare, brutali și fanatici. De asemenea, este consemnată și moartea Reginei Maria, o dată cu care dispare o epocă.

În 11 ianuarie 1943 acceptă să țină o conferință la Universitatea Liberă despre noile probleme ale romanului. Se privește în oglinda lui Ionică, vestitul coafor de la Athenée Palace și își face portretul: „Îmi apare în oglindă o cucoană de modă veche, îmbătrânită, incoloră, cu un cap de batracian, cap de broască, cum spuneai tu, o cucoană gen provincie, mijlocie în toate, esențial elegantă...Adâncul sufletului meu e senin și dacă o fi să plec, doresc să las în urma mea tuturo un zâmbet.”²⁶

Alice Voinescu a trăit în două lumi, pe care le reflectă cu fidelitate: interbelică și postbelică, la care se adaugă experiența tragică a războiului și efectele nefaste ale comunismului.”Femeie cu frică de Dumnezeu, Alice face figură de vestală într-un secol în care mitul vestalei a fost complet discreditat.”²⁷

Vestea demiterii sale o face să se gândească că a fost înlăturată fără niciun motiv precis. La detronarea Regelui Mihai, Alice Voinescu și-a exprimat public indignarea. Trăiește pe pielea ei acțiunile nefaste și distrugătoare ale noii puteri politice: „Dragule, nu pot să dorm. Deși foarte calmă în conștiința mea, pesemne că mi-a crescut tensiunea la vestea demiterii mele, a lui Jora, Maximilian și alți cinci profesori. Pe mine cred că mă pândes de mult, acum au găsit prilejul discuției publice, în ziua sărbătorii Republicii.”(noaptea de 22 spre 23 noiembrie, 1948).²⁸

BIBLIOGRAPHY

²⁵ Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 20. „Cât aş vrea să resimt fără nicio reținere această emoție, în brațele unui bărbat iubit, căruia să i te poți dărui! Nu am avut-o niciodată, chair în momentele de mare iubire pentru el, n-am avut niciodată mai multă încredere în el decât într-un copil necopt”. Traducere de Maria Ana Murnu, p. 847.

²⁶ Alice Voinescu, *op. cit.*, p. 435.

²⁷ Eugen Simion, *Diarismul românesc*, *op. cit.*, p. 303.

²⁸ *Idem*, p. 510.

Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda, Cornel Sigmirean (Editors)
MEDIATING GLOBALIZATION: Identities in Dialogue
Arhipelag XXI Press, 2018

- Barthes, Roland, *Romanul scriiturii. Antologie* (1987), selecție de texte și traducere de Adriana Babeți și Delia Sepețean-Vasiliu, prefață de Adriana Babeți, postfață de Delia Sepețean-Vasiliu, București, editura Univers.
- Blanchot, Maurice, *Le livre à venir* (1971), Paris, editura Gallimard.
- Cozea, Liana, *Confesiuni ale eului feminin* (2005), Pitești, editura Paralela 45, Colecția Deschideri.
- Cozea, Liana, *Cvartet cu prozatoare* (1997), Oradea, Biblioteca Revistei Familia.
- Dămean, Diana, *De la femeia – obiect la imaginea – identitate: reprezentări ale feminității în cultura de masă* (2006), Iași, editura Lumen.
- Glodeanu Gheorghe, *Narcis și oglinda fermecată. Metamorfozele jurnalului intim în literatura română* (2002), Iași, editura Tipo Moldova.
- Holban, Ioan, *Literatura română subiectivă de la origini până la 1990. Jurnalul intim. Autobiografia literară* (2009), Iași, editura Tipo Moldova.
- Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic* (2000), traducere de Irina Margareta Nistor, București, editura Univers.
- Mihăieș, Mircea, *Cărțile crude. Jurnalul intim și sinuciderea* (1995), Timișoara, editura Amarcord.
- Poulet, Georges, *Entre Moi et Moi. Essais critiques sur la conscience de soi* (2001), traducere din limba franceză și prefață de Magda Jeanrenaud, Iași, editura Polirom.
- Ursa, Anca, *Metamorfozele oglinzii, Imaginarul jurnalului literar românesc* (2006), Cluj – Napoca, editura Limes.
- Voinescu, Alice-*Jurnal* (1997), București, editura Albatros.
- Zaharia-Filipaș, Elena, *Studii de literatură feminină* (2004), București, editura Paideia.